

25. Tauer J. M. Winning isn't everything: Competition, achievement orientation, and intrinsic motivation. / J. Tauer, J. Harackiewicz // *Journal of Experimental Social Psychology*. – 35. – 1999. – P. 209–238.
26. Tesser A. Toward a self-evaluation maintenance framework of social behavior. / A. Tesser // *Advances in experimental social psychology* / L. Berkowitz (Ed.), (Vol. 21, pp. 181–227). New York 1998. – NY: Academic.
27. White J. B. Horizontal hostility: Multiple minority groups and differentiation from the mainstream / J. White, M. Schmitt, E. Langer // *Group Processes and Intergroup Relations*. – 9. – 2006. – P. 339–358.
28. Stephen M. G. The psychology of competition: a social comparison perspective [Electronic resource] / M. Stephen, A. Tor, M. Tyrone // *Perspectives on psychological science* / – 2013 – 8 (6) / P. 634–650. – Access mode: <http://pps.sagepub.com/content/8/6/634>.

Received November 07, 2016

Revised December 12, 2016

Accepted January 21, 2017

УДК 159.9:316.647.5-055.26

С.І. Канюка

Sv.kanyuka@gmail.com

Вплив толерантності жінок на формування їх психологічної готовності до майбутнього материнства

Kaniuka S.I. Impact of the women's tolerance on the formation of their psychological preparedness for future maternity / S.I. Kaniuka // *Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine* / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 35. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 155–172.

S.I. Kaniuka. Impact of the women's tolerance on the formation of their psychological preparedness for future maternity. The results of the analysis of the scientific approaches to the study of the tolerance issue

as the moral quality of a personality and the notion of the psychological preparedness of women for maternity are presented in the article.

The structure of tolerance and psychological preparedness of women for maternity was theoretically substantiated, as well as their interrelation. A system of properties, which characterize the structural components of tolerance, which influence the psychological preparedness of a woman for future maternity, was identified.

A set of psychological diagnostic methods for the identification of the development degrees of the tolerance components criteria and the psychological preparedness of women for future maternity is presented.

The criterion to determine the tolerance degrees (high, moderate, low, very low), which lies in the maturity degree of its structural components is formulated.

The results of the ascertaining experiment on the development degrees of the tolerance components criteria and the psychological preparedness of women for future maternity, correlation of tolerance structural components criteria and the criteria of the psychological preparedness for maternity are presented. It is proved that there is a considerable correlation between the tolerance components criteria and maternity psychological preparedness criteria, which confirms that psychological preparedness of women for future maternity is stipulated by the sufficient development degree of their tolerance components.

A conclusion is drawn about the low level of the Ukrainian women tolerance and the need of the goal-directed social-psychological work on the development of tolerance of women, as the necessary condition for their psychological preparedness for maternity.

Key words: tolerance, tolerance development, maternity, psychological preparedness for maternity, parental instructions, maternal position, acceptance, patience, unconditional love.

С.І. Канока. Вплив толерантності жінок на формування їх психологічної готовності до майбутнього материнства. Представлено результати аналізу наукових підходів до вивчення проблеми толерантності як моральної якості особистості та поняття психологічної готовності жінок до материнства.

Теоретично обґрунтовано структуру толерантності та психологічної готовності жінок до материнства, їх взаємозв'язок. Виділено систему показників, якими характеризуються структурні складові толерантності, що впливають на психологічну готовність жінки до майбутнього материнства.

Наведено комплекс психодіагностичних методик для визначення рівнів розвитку показників складових толерантності та психологічної готовності жінок до майбутнього материнства.

Сформульовано критерій визначення рівнів толерантності (високого, середнього, низького, дуже низького), який полягає у рівні сформованості її структурних складових.

Представлено результати констатувального експерименту щодо рівнів розвитку показників складових толерантності та психологічної готовності жінок до майбутнього материнства, кореляції показників структурних складових толерантності та показників психологічної готовності до материнства. Доведено, що між показниками складових толерантності та показниками психологічної готовності до материнства спостерігається значущий зв'язок, що свідчить про те, що психологічна готовність жінок до майбутнього материнства обумовлюється достатнім рівнем розвитку складових їх толерантності.

Зроблено висновок про низький рівень толерантності українських жінок та необхідність цілеспрямованої соціально-психологічної роботи щодо формування толерантності жінок як необхідної умови їх психологічної готовності до материнства.

Ключові слова: толерантність, формування толерантності, материнство, психологічна готовність до материнства, батьківські настанови, материнська позиція, прийняття, терпимість, безумовна любов.

С.И. Канюка. Влияние толерантности женщины на формирование их психологической готовности к будущему материнству. Представлены результаты анализа научных подходов к изучению проблемы толерантности как морального качества личности и понятия психологической готовности женщин к материнству.

Теоретически обоснована структура толерантности и психологической готовности женщин к материнству, их взаимосвязь. Выделена система показателей, которыми характеризуются структурные составляющие толерантности, влияющие на психологическую готовность женщины к будущему материнству.

Приведён комплекс психодиагностических методик для определения уровня развития показателей составляющих толерантности и психологической готовности женщин к будущему материнству.

Сформулирован критерий определения уровней толерантности (высокого, среднего, низкого, очень низкого), который заключается в уровне сформированности её структурных составляющих.

Представлены результаты констатирующего эксперимента по уровням развития показателей составляющих толерантности и психологической готовности женщин к будущему материнству, корреляции показателей структурных составляющих толерантности и показателей психологической готовности к материнству. Доказано, что между показателями составляющих толерантности и показателями психологической готовности к материнству наблюдается значимая связь, что свидетельствует о том, что психологическая готовность женщин к будущему материнству объясняется достаточным уровнем развития составляющих их толерантности.

Сделан вывод о низком уровне толерантности украинских женщин и необходимости целенаправленной социально-психологической работы по формированию толерантности женщин как необходимого условия их психологической готовности к материнству.

Ключевые слова: толерантность, формирование толерантности, материнство, психологическая готовность к материнству, родительские установки, материнская позиция, принятие, терпимость, безусловная любовь.

Постановка проблеми. Виховання нового покоління громадян, незалежних, самостійних, впевнених в собі, відкритих, творчих, можливе лише за умови формування їх особистості в обстановці безумовного прийняття, поваги та любові, тобто толерантного ставлення. Толерантність як етичне поняття – це моральна якість особистості, яке характеризує терпиме ставлення до інтересів, переконань, вірувань, звичок у поведінці інших людей та виражається в прагненні досягати взаємного розуміння і узгодження різнобічних інтересів і точок зору без застосування межових заходів тиску методами роз'яснення та переконання. З цих позицій саме достатній рівень толерантності жінок може стати вирішальною умовою їх психологічної готовності до майбутнього материнства, а значить, і виховання цілісної особистості дитини. Важливості материнської поведінки для розвитку дитини, її складній структурі та шляхам розвитку, багатогранності культурних та індивідуальних особливостей присвячена значна кількість сучасних досліджень, що дозволяє говорити про материнство як самостійну реальність, а толерантність як багаторівнева та динамічна умова психологічної готовності жінок до майбутнього материнства, незважаючи на свою важливість, майже не вивчалася в психологічній науці. Особливо, ця проблема є актуальною сьогодні, в період інтенсивного і суперечливого розвитку нового українського суспільства, що обумовлює необхідність звернення уваги вчених на проблему толерантності загалом і толерантності як передумови психологічної готовності жінок до материнства, зокрема, свідомого виховання і розвитку дитини на більш ґрунтовній основі, з урахуванням досягнень сучасної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка проблеми психологічної готовності до материнства в пострадянській науці дослідження материнства відбувалося за такими напрямками: взаємодія матері та дитини; вивчення материнства в ситуації девіації; материнство як самостійний психологічний феномен тощо. Прихильники досліджень дитячо-батьківських відносин (А. Я. Варга, Е. Г. Ейдемільер, Н. М. Щеглов) аналізували материнство як чинник розвитку дитини. Н.В. Дубровіна, В.С. Мухіна, А.М. Прихожан, Є.О. Смірнова, С.А. Стребелева, Т.Н. Счастлиная, Н.Н. Толстих, які досліджували материнство в ситу-

ації девіації, виявили негативний вплив відсутності матері на розвиток дитини. Материнство як самостійний психологічний феномен розглядала Н. Б. Кедрова, наголошуючи на емоційному контакті між матір'ю та дитиною, як чинникові, що впливає на становлення позитивного материнства; Є. І. Ісеніна, Г. Г. Філіпова, детально аналізуючи перинатальний, неонатальний та постнатальний етапи онтогенезу з позиції розвитку дівчинки та специфіки материнської функції на кожному етапі; Н. В. Самоукіна, ввівши поняття психологічного проекту, де обидві сторони діади «мати-дитина» розглядаються як активні; Л. Б. Шнейдер, пропонуючи кваліфікувати материнство як психо-соціальний феномен, де формування материнської сфери є результатом вільного духовного вибору жінки; В. С. Мухіна, трактуючи материнство як соціальну відповідальність, як складову частину почуттів особистості жінки, її ментальності.

Проблемі психологічної готовності до материнства присвячено ряд праць сучасних українських науковців, де приділяється увага вивченню готовності до материнства та розробці методів підготовки до материнства вагітних жінок (Н. В. Даниленко, М. О. Данилова, О. Ю. Іщук), визначенню взаємообумовленості компонентів психологічної готовності до материнства (О. П. Проскурняк), аналізу системи соціальних, ціннісних і вікових факторів її формування (Н. В. Дармоустук, Н. В. Яремчук), засвоєнню ціннісно-сміслових значень материнства на ранніх стадіях особистісного розвитку жінок (О. В. Тіунова).

Отже, сучасна психологічна наука досліджує проблему материнства в двох основних напрямках: материнство як забезпечення умов розвитку дитини та материнство як частина особистісної сфери жінки.

Проблема толерантності в психології вивчається з позицій індивідуально-психологічних особливостей особистості, таких, як відсутність чи послаблення реагування на будь-який несприятливий фактор в результаті зниження чутливості до його впливу, як активна життєва позиція, що припускає формування самосвідомості, відповідальності, захисту прав будь-якої людини та своїх прав (С. Л. Братченко, У. М. Міріманова). Близькими до поняття «толерантність» в психології материнства є такі феномени, як емпатія до дитини, її прийняття та безумовна любов, які були проаналізовані в працях О. В. Могилевської, Г. Г. Філіпової (як умова формування материнського ставлення жінки до дитини в пренатальному періоді), О. В. Баженової, Л. Л. Баз, Н. В. Даниленко, Л. В. Копил, С. Ю. Мещерякової (як особли-

вості психологічної готовності до материнства), Т.І. Барановської, О.І. Ісеніної, О.В. Попцової (як базові материнські якості), О.І. Захарова, Н.П. Коваленко, Ю.В. Ковальової (як особливості особистості жінки, що сприяють її адаптації до ситуації вагітності).

Теоретичний аналіз наукових джерел свідчить про наявність взаємозв'язку між толерантністю жінок та їх психологічною готовністю до майбутнього материнства, що вимагає обґрунтування та емпіричного доведення.

Виклад основного матеріалу. В зв'язку з соціальною значущістю проблеми та відсутністю відповідних наукових розробок, метою нашого дослідження було вивчення особливостей толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до майбутнього материнства. В основу нашого дослідження було покладено припущення про те, що психологічна готовність жінки до майбутнього материнства обумовлюється достатнім рівнем розвитку складових її толерантності.

Дослідження психологічної готовності до материнства тісно пов'язане з вивченням таких аспектів розвитку особистості, як настанова (О.Г. Асмолов, Д.М. Узнадзе), як внутрішня позиція особистості та особистісний зміст, породжений співвідношенням мотивів і мети (О.М. Леонтьєв), як система саморегуляторних утворень, які визначають специфіку діяльності суб'єкта (Н.І. Пов'якель), як певна здібність особистості (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн), як внутрішня позиція особистості по відношенню до соціального оточення та до окремих предметів соціального оточення (Л. І. Божович). Визначення психологічної готовності до материнства у наукових джерелах залежить від підходу, якого дотримуються автори. Зокрема, психологічну готовність жінки до материнства як самореалізацію особистісно зрілої жінки визначають А. Маслоу, Г. Олпорт; Н. В. Даниленко трактує її «як певну спрямованість особистості жінки, яка у період вагітності сприяє процесу поетапного формування низки психологічних новоутворень вагітної та супроводжується фізіологічним перебігом вагітності»; С.Ю. Мещерякова, Г.Г. Філіпова психологічну готовність до материнства розглядають як специфічне особистісне утворення, провідною складовою якого є суб'єкт-об'єктна орієнтація стосовно ще не народженої дитини; О.П. Проскурняк визначає готовність до материнства як складне, інтегральне, динамічне психологічне утворення, яке характеризується певними особливостями розвитку самосвідомості, динамічності образу Я-жінки і характеризується процесом внутрішньої особистісної

трансформації, джерелом якого є потреба особистості у самоактуалізації та відчутті ідентичності.

Ми вважаємо, що найбільш повним визначенням психологічної готовності до материнства є визначення О. П. Проскурняк, яка вважає, що психологічна готовність жінки до майбутнього материнства – це сукупність базових біологічних інстинктів і особистісних новоутворень жінки, які формуються і змінюються протягом всього життя під впливом соціокультурних і ціннісних факторів, серед яких основне місце посідає модель відносин в батьківській сім'ї жінки, її відносини з матір'ю, система цінностей її оточення, і характеризуються стійкістю до зовнішніх подразників, пов'язаних із народженням дитини (зміною системи відносин, зміною звичного регламенту життя, зміною фізичного стану, пов'язаного з вагітністю, пологами і післяпологовим періодом).

Зважаючи на вищесказане, психологічну готовність жінки до материнства необхідно вивчати через вивчення її структурних складових. На нашу думку, структура психологічної готовності жінок до майбутнього материнства є багаторівневим утворенням, яке складається з психофізіологічної, когнітивної, мотиваційно-ціннісної, емоційної, поведінкової, комунікативної, інформаційно-прикладної складових, які формуються впродовж життя від базисних (первинних, фізіологічних) до більш свідомих (соціальних). Отже, психологічна готовність до материнства характеризується сукупністю прикладних знань і навичок, інформаційно-прикладною підготовленістю, поведінковою і емоційною саморегуляцією, мотиваційно-ціннісними прагненнями, когнітивною самосвідомістю та психофізіологічною зрілістю жінки.

Якщо поняття психологічної готовності до материнства і її структури має різнобічне висвітлення в наукових джерелах, то поняття толерантності є досить новим в психологічних наукових колах. Сьогодні у філософії, психології та соціології немає однозначного підходу до визначення поняття «толерантність». Всі підходи до вивчення толерантності можна розділити на соціально-орієнтований, інструментальний, етичний, аксіологічний, психоаналітичний, особистісний, екзистенційний і поведінковий. Отже, толерантність має широкий діапазон трактовок від вимушеного терпіння всупереч своїм інтересам до глибоко свідомої позиції індивіда. На нашу думку, толерантність жінок як умову формування психологічної готовності до майбутнього материнства необхідно розглядати з позиції ціннісно-сислової концепції та особистісного підходу, тобто як утворення, яке фор-

мується людиною усвідомлено і ґрунтується на її особистісній активній життєвій позиції. Спираючись на психологічний зміст толерантності, ми вважаємо, що толерантність – це здатність особистості адекватно сприймати й оцінювати ситуацію, проявляти терпимість, такт, готовність враховувати мотиви, цілі та інтереси інших, прагнення до співробітництва та діалогу в поєднанні з відповідальністю за їх реалізацію.

Порівняння підходів до вивчення структури толерантності (Н. К. Бахарева, А.М. Горянська, Є. Ю. Клепцова, Ю. В. Кузнецова, Е. Г. Левченко, В.А. Панін, М.А. Перепеліцина, О.А. Спіцина) вказує на те, що вона може бути представлена за глибинно-ієрархічним принципом (істинне формування всіх наступних складових толерантності можливе лише за умови сформованості попередніх) і утворюється ціннісно-мотиваційною (цінності та базові настанови), когнітивною (усвідомлення суті толерантності та її цінності для себе), емоційною (позитивне самоствавлення та емпатійне ставлення до інших) та поведінковою (комунікативна толерантність, волева саморегуляція, самоактуалізація) складовими, причому ціннісно-мотиваційна складова є базовою і системоутворюючою.

Теоретичний аналіз структури толерантності і психологічної готовності жінок до майбутнього материнства дозволяє припустити, що толерантність значущо впливає на формування психологічної готовності до материнства, а складові психологічної готовності до материнства є такими, що обумовлюються відповідними структурними складовими толерантності:

1) мотиваційно-ціннісна складова психологічної готовності до материнства – усвідомлення цінності дитини, важливості ролі матері у формуванні особистості дитини, стійка позитивна мотивація до народження дитини, є такою, що обумовлюється ціннісно-мотиваційною складовою толерантності – сукупністю ціннісних орієнтацій особистості, системою її базових переконань та настанов, що характеризується показниками ціннісних орієнтацій (термінальні та інструментальні цінності) та показниками базових настанов (впевненість у прихильності навколишнього світу, цінність власного «Я», ступінь вдачі та впевненість у контрольованості світу);

2) Когнітивна складова психологічної готовності до материнства – усвідомлення себе як матері, цінності материнства, є похідною від когнітивної складової толерантності – сприйняття, усвідомлення, розуміння й прийняття особистістю складності, багатовимірності як життєвої реальності взагалі, так і варіатив-

ності її сприйняття, розуміння й оцінювання її різними людьми, а також відносності, неповноти й суб'єктивності власних уявлень і своєї картини світу, що забезпечують рефлексивну свідомість і мислення, які характеризуються показниками усвідомлення суті толерантності та її цінності в особистому житті, мотивації до її підвищення, освіченості з питань толерантності;

3) емоційна складова психологічної готовності до материнства – здатність до розуміння почуттів дитини, передбачення афективних реакцій, співпереживання, співчуття, позитивні емоції (радість, натхнення), почуття впевненості в собі, здатність долати негативні емоційні реакції – обумовлюється емоційною складовою толерантності – комплексом стійких позитивних почуттів й емоцій щодо себе та інших, які знаходять свій вияв в емоційному прийнятті себе, інших людей, чужої думки, почуттів, що характеризуються показниками самоствавлення (самоствавлення, самоповага, аутосимпатія, самоінтерес, самовпевненість, самоприйняття, самопослідовність, самозвинувачення, самоінтерес, саморозуміння, очікування ставлення іншої людини) та показниками емпатії (емпатійні здібності, інтуїтивний, емоційний, раціональний канал емпатії, настанови, що сприяють емпатії);

4) поведінкова складова психологічної готовності до материнства – здатність до встановлення та підтримки доброзичливих стосунків, організації спілкування з дитиною, відповідно, обумовлюється поведінковою складовою толерантності – сукупністю моделей поведінки, навичок саморегуляції, технік та інструментів комунікації особистості, які є результатом досвіду, втілення відповідних знань, звички реагувати певним чином на конкретні ситуації, що характеризуються показниками комунікативної толерантності (прийняття індивідуальності іншої людини, безоціночне ставлення до інших, вміння знаходити компроміс в суперечливих чи конфліктних ситуаціях, вміння прощати іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні неприємності, терпимість до дискомфорту, створеного іншими, вміння пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших), вольова саморегуляція та самоактуалізація.

Тобто, толерантність є більш глибинним утворенням, яке впливає на всі сфери життя жінки та обумовлює психологічну готовність до материнства. Але, у свою чергу, структура психологічної готовності до материнства є більш широкою, оскільки, окрім складових, що є похідними від складових толерантності, мотиваційно-ціннісної, когнітивної, емоційної та поведінкової,

включає психофізіологічну (інстинкт) і інформаційно-пізнавальну складові, які є необхідними для її цілісного формування.

З метою доведення припущення нашого дослідження про те, що психологічна готовність жінок до майбутнього материнства обумовлюється достатнім рівнем розвитку складових їх толерантності, нами був проведений констатувальний експеримент на базі мережі сімейних центрів «Азбука для батьків». У експерименті взяло участь 322 жінки віком від 16 до 46 років.

Припущення обумовило постановку таких завдань дослідження:

- визначити рівні розвитку показників складових толерантності та психологічної готовності жінок до майбутнього материнства;
- виявити кореляцію складових толерантності жінок та їх психологічної готовності до майбутнього материнства.

Формуючи комплекс психодіагностичних методик для дослідження особливостей розвитку толерантності жінок, ми виходили з того факту, що єдиної загально визнаної методики для діагностики толерантності жінок як умови їх психологічної готовності до материнства не існує. У зв'язку з цим ми скористалися вже відомими методиками, які діагностують рівень розвитку окремих психологічних показників, що входять до складових толерантності. Для дослідження ціннісно-мотиваційної складової нами були використані методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, яка дозволяє визначити ієрархію термінальних та інструментальних цінностей жінки, і методика «Шкала базових переконань» Р. Янов-Бульман, що дозволяє оцінити цінність власного «Я» жінки та її ставлення до світу; для дослідження когнітивної складової було застосовано адаптовану анкету «Що таке толерантність?» А. М. Горянської, яка вивчає когнітивний аспект толерантності, усвідомлення досліджуваними цінності толерантності як особистісної риси та рівень освіченості з питань толерантності; для оцінки сформованості емоційної складової толерантності використано тест-опитувальник із визначення самоставлення В. В. Століна, С. Р. Пантелєєва, що вивчає такі показники, як самоставлення, самоповага, аутосимпатія, самоінтерес, самовпевненість, самоприйняття, самопослідовність, самозвинувачення, саморозуміння жінки, очікування ставлення іншої людини до неї, та методичку «Діагностика рівня емпатійних здібностей» В. В. Бойка, що оцінює емпатійні здібності, інтуїтивний, емоційний, раціональний канал емпатії, настанови, що сприяють емпатії; для аналізу сформованості поведінкової складової толерантності застосовано

методику «Комунікативна толерантність» В.В. Бойка, яка виявляє негативні комунікативні установки особистості стосовно інших людей, зокрема, неприйняття індивідуальності іншої людини, використання себе в якості еталону при оцінці інших, категоричність або консерватизм в оцінках інших людей, невміння знаходити компроміс в суперечливих чи конфліктних ситуаціях, невміння прощати іншим помилки, незручність, ненавмисно заподіяні неприємності, нетерпимість дискомфорту, створеного іншими, невміння пристосовуватися до характеру, звичок і бажань інших, методику «Короткий індекс самоактуалізації» А. Джоунса, Р. Крендалла, яка діагностує показник самоактуалізації, та методику дослідження вольової саморегуляції А. В. Зверькова, Є.В. Ейдмана, яка визначає рівень вольової саморегуляції: міру володіння власною поведінкою в різних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, станами і спонуканнями. Для оцінки психологічної готовності до материнства за двома параметрами (шкалами): «генофілія – генофобія» і «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» ми використали методику «Рольовий опитувальник дітородіння» (РОД) М. М. Родштейн. З метою виявлення зв'язків між основними показниками дослідження, толерантністю та психологічною готовністю до материнства нами був проведений аналіз кореляцій двох основних показників дослідження: психологічної готовності до материнства, зокрема, показників «генофілія – генофобія» та «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність», і толерантності, зокрема, чотирьох складових: ціннісно-мотиваційної, когнітивної, емоційної і поведінкової, які, в свою чергу, вивчались за окремими показниками. Для інтерпретації результатів дослідження використовувався коефіцієнт кореляції Кендала, а обчислення було реалізовано за допомогою спеціалізованої мови програмування для статистичних розрахунків «R» (версія 3.1).

Спираючись на теоретично доведений критерій визначення рівня толерантності, зокрема рівень сформованості її структурних складових, нами були виокремлені такі рівні сформованості толерантності, як високий рівень (істинна толерантність, при якій сформовані всі її складові – ціннісно-мотиваційна, когнітивна, емоційна, поведінкова), середній рівень (сформовано три її складові – когнітивна, емоційна, поведінкова), низький рівень (сформовані дві її складові – емоційна, поведінкова), дуже низький рівень (сформована лише поведінкова складова). Всі рівні сформованості толерантності, окрім істинної толерантності, є завуальованими проявами інтолерантності того чи іншого ступеня.

За результатами аналізу даних констатувального експерименту були отримані лише дві групи жінок за рівнем сформованості толерантності: з низькою (18,97 %) та дуже низькою (81,03%) толерантністю (див. табл. 1), що свідчить про відсутність сформованості толерантності в українських жінок дітородного віку та необхідності розробки засобів цілеспрямованої психологічної роботи щодо її формування.

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних за рівнями сформованості толерантності (у %)

N=322

Рівні толерантності	Абсолютна кількість	%
Високий	0	0
Середній	0	0
Низький	61	18,97
Дуже низький	261	81,03

За результатами дослідження рівня розвитку психологічної готовності жінок до материнства можна сказати, що цей феномен, на відміну від толерантності у досліджуваних жінок, є досить сформованим (див. табл. 2).

Таблиця 2

Середні значення показників за методикою «Рольовий опитувальник дітородіння» (РОД) М. М. Родштейн (у балах)

N=322

Показники психологічної готовності жінок до материнства	Середнє значення	Стандартне відхилення	Похибка середня (95%)
Генофобія – генофілія	1,09	0,29	0,03
Репродуктивна пасивність – репродуктивна активність	1,01	0,3	0,03

Значення тесту РОД мають діапазон від -2 до +2 балів, тобто, високий рівень психологічної готовності до материнства (показників «генофілія – генофобія», «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність») знаходиться в діапазоні значень +2 – +0,7; середній – +0,69 – -0,7; низький – -0,69 – -2. Середнє значення генофілії – +1,09 балів, репродуктивної активності – +1,01 балів. З огляду на діапазон шкали, ці значення можна вважати досить високими. Але якісні характеристики показників «генофілія – генофобія» та «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» вимагають певного пояснення. Так, семантичний аналіз тез опитувальника методики, свідчить, що високий рівень показника «генофілія – генофобія» характеризується

ідеалізацією дитини, гіпертрофією ролі дитини у житті жінки; середній рівень цього показника – відповідає сформованій материнській позиції усвідомлення цінності дитини, любові до неї і реалістичному сприйняттю жінки дійсності материнства; низький рівень – негативному ставленню до материнства, тобто генофобії. Високий рівень показника «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» є проявом активної материнської позиції, усвідомлення відповідальності за дитину і володіння комплексом знань та навичок із догляду та виховання дитини; середній рівень – характеризується недостатнім усвідомленням важливості материнської ролі та/або недостатнім рівнем інформаційно-прикладної підготовки жінки; низький рівень – характерний для жінок, які не підготовлені до материнства, тому бояться та уникають його, отже, є репродуктивно пасивними. Відповідно до цього, оптимальним для сформованої психологічної готовності жінки до материнства є поєднання високого рівня за показником «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» і середнього – за показником «генофілія – генофобія», тобто, коли жінка має реалістичне усвідомлення цінності дитини і любові до неї, підкріплене активною материнською позицією і комплексом інформаційно-прикладних знань та навичок. Отже, за даними констатувального експерименту, ми отримали обидва показники досить високого рівня, що свідчить про ідеалізацію жінками майбутнього материнства, яка в реальному житті може бути ускладненням, а іноді і перепоною для повноцінного материнства через надмірні вимоги до себе і дитини, бажання зробити все якнайкраще, бути ідеальною матір'ю і мати ідеальну дитину, що часто суперечить безумовному прийняттю жінкою дитини як такої та себе як матері і призводить до руйнування особистості дитини і жінки, хоча, при цьому з досить високим рівнем інформаційно-прикладної підготовки до материнських обов'язків. Такий результат вимагає поглибленого вивчення психологічної готовності до материнства через дослідження кореляційних зв'язків показників психологічної готовності до материнства зі складовими толерантності, від яких вони походять, для встановлення вірності нашого припущення.

За результатами кореляційного аналізу ми отримали підтвердження значущої взаємозалежності між толерантністю та психологічною готовністю до материнства. Слід зазначити, що порівняльний аналіз показників рівня сформованості толерантності жінок та рівня розвитку їх психологічної готовності до материнства (див. табл. 3) вказує на те, що зі зміною рівня сфор-

мованості толерантності значущо змінюються показники рівня розвитку психологічної готовності жінок до материнства («генофілія – генофобія» ($p < 0,001$) та «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» ($p < 0,001$)).

Таблиця 3

Вплив рівня сформованості толерантності жінок на показники їх психологічної готовності до материнства

N=322

Показники психологічної готовності до материнства	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Дуже низький рівень	N	P
Генофобія – генофілія	0,85± 0,21	0,83± 0,19	1,02± 0,3	1,1± 0,27	54,2	<0,001
Репродуктивна пасивність – репродуктивна активність	1,14± 0,22	1,12± 0,18	0,91± 0,33	0,99± 0,3	16,5	0,001

Показник психологічної готовності до материнства «генофілія» (привабливість, надцінність дитини) значущо корелює з наступними показниками складових толерантності: цінностями любові ($r = 0,14$; $p < 0,01$) і пізнання ($r = 0,16$; $p < 0,01$), очікуванням позитивного ставлення інших ($r = 0,15$; $p < 0,01$), що є показниками ціннісно-мотиваційної складової толерантності. Показник протилежних тенденцій психологічної готовності до материнства – «генофобія» (страх перед батьківством) корелює з такими показниками ціннісно-мотиваційної складової толерантності, як цінності суспільного визнання ($r = -0,16$; $p < 0,01$) і розваг ($r = -0,26$; $p < 0,001$) та базовою настановою «впевненість у випадковості подій» ($r = -0,16$; $p < 0,01$); показником «раціональний канал емпатії» ($r = -0,21$; $p < 0,001$) емоційної складової толерантності (див. табл. 4).

Таблиця 4

Значущий вплив складових толерантності на показник «генофілія – генофобія» психологічної готовності жінок до материнства

N=322

Показники складових толерантності	r	p
Ціннісно-мотиваційна складова		
Цінність любові	0,14	<0,01
Цінність пізнання	0,16	<0,01

Базова настанова «Очікування позитивного ставлення інших»	0,15	<0,01
Цінність суспільного визнання	-0,16	<0,01
Цінність розваг	-0,26	<0,001
Базова настанова «Впевненість у випадковості подій»	-0,16	<0,01
Емоційна складова		
Розвиток раціонального каналу емпатії	-0,21	<0,001

Отже, основними показниками складових толерантності, що позитивно впливають на психологічну готовність жінки до материнства, є цінність любові і пізнання, впевненість у прихильності навколишнього світу, у той час, як цінність суспільного визнання і розваг та впевненість у випадковості подій разом з показником «розвиток раціонального каналу емпатії» характерні для генофобних жінок, тобто мають негативний вплив на психологічну готовність до материнства.

Показник психологічної готовності до материнства «репродуктивна активність» (мотивація до народження дитини) значущо корелює з наступними показниками складових толерантності: цінністю волі ($r = 0,16$; $p < 0,01$), що є показником ціннісно-мотиваційної складової толерантності, та емоційним каналом емпатії ($r = 0,18$; $p < 0,001$), що є показником емоційної складової толерантності (див. табл. 5). Показник психологічної готовності до материнства «репродуктивна пасивність» (бездіяльність, відсутність мотивації щодо народження дитини) корелює з ціннісно-мотиваційною складовою толерантності у розрізі показника базових настанов «впевненість у випадковості подій» ($r = -0,17$; $p < 0,01$), емоційною складовою толерантності за показниками: самоставлення ($r = -0,17$; $p < 0,01$), самоповага ($r = -0,17$; $p < 0,01$), самозацікавленість ($r = -0,22$; $p < 0,001$), самовпевненість ($r = -0,15$; $p < 0,01$), самоприйняття ($r = -0,27$; $p < 0,001$), самозвинування ($r = -0,17$; $p < 0,01$), неприйняття індивідуальності людей ($r = -0,17$; $p < 0,01$), поведінковою складовою за показниками: самоактуалізація ($r = -0,21$; $p < 0,001$) та вольова саморегуляція ($r = -0,16$; $p < 0,01$).

Таблиця 5

Значущий вплив складових толерантності на показник «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність» психологічної готовності жінок до материнства

N=322

Показники складових толерантності	r	p
Ціннісно-мотиваційна складова		

Цінність волі	0,16	<0,01
Базова настанова «Впевненість у випадковості подій»	-0,17	<0,01
Емоційна складова		
Розвиток емоційного каналу емпатії	0,18	<0,001
Самоствлення	-0,17	<0,01
Самоповага	-0,17	<0,01
Самозацікавленість	-0,22	<0,001
Самовпевненість	-0,15	<0,01
Самоприйняття	-0,27	<0,001
Самозвинування	-0,17	<0,01
Неприйняття індивідуальності людей	-0,17	<0,01
Поведінкова складова		
Самоактуалізація	-0,21	<0,001
Вольова саморегуляція	-0,16	<0,01

Показники кореляції свідчать, що для психологічно готових до материнства (репродуктивно активних) жінок характерний значущий лінійний зв'язок з цінністю волі та емоційним каналом емпатії, що свідчить про їх проактивну позицію та емоційну підготовленість до материнства. З іншої сторони, психологічно неготові до материнства жінки характеризуються низьким рівнем показників самоствлення, самоактуалізації, вольової саморегуляції та базовою настановою «впевненість у випадковості подій». Отже, формування у жінки цінності волі, адекватного самоствлення та розвиток емоційного каналу емпатії і вольової саморегуляції, послаблення базової настанови «впевненість у випадковості подій» позитивно впливають на репродуктивну активність жінки.

Отже, аналізуючи кореляцію між показниками психологічної готовності до материнства («генофілія – генофобія» та «репродуктивна активність – репродуктивна пасивність») і показниками складових толерантності, слід зазначити, що генофілія як показник психологічної готовності жінок до материнства корелює з ціннісно-мотиваційною складовою толерантності, а репродуктивна активність є характеристикою, що корелює з емоційною та поведінковою складовими толерантності. Такий стан речей вказує на певну ієрархію у формуванні психологічної готовності жінки до майбутнього материнства: спочатку має бути закладено фундамент – усвідомлення цінності дитини, любов до неї (генофілія), на базисі якого далі формується репродуктивна активність жінки (емоційний та поведінковий компоненти пси-

хологічної готовності до материнства), які, в свою чергу, формуються на підставі вже розвинутої толерантності.

Висновки. Результати констатувального експерименту довели, що рівень толерантності українських жінок є низьким або дуже низьким, а між показниками складових толерантності та показниками психологічної готовності до материнства спостерігається значущий зв'язок, що доводить припущення дослідження про те, що психологічна готовність жінок до майбутнього материнства обумовлюється достатнім рівнем розвитку складових їх толерантності.

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є розробка програми соціально-психологічного впливу та індивідуальної роботи з жінками щодо формування толерантності як передумови психологічної готовності до майбутнього материнства.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. Толерантность : различные парадигмы анализа / А. Г. Асмолов // Толерантность в общественном сознании. – М. : Смысл, 1998. – 223 с.
2. Винникотт Д.В. Маленькие дети и их матери / Д.В. Винникотт; пер. с англ. Н.М.Падалко. – М. : Класс, 1998. – 80 с.
3. Мещерякова С.Ю. Психологическая готовность к материнству / С.Ю. Мещерякова // Вопросы психологии. – 2000. – № 5. – С. 18–27.
4. Солдатова Г. У. Толерантность: психологическая устойчивость и нравственный императив / Г. У. Солдатова // Практикум по психодиагностике и исследованию личности / под ред. Г. У. Солдатовой, Л. А. Шайгеровой. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2003. – 112 с.
5. Филиппова Г.Г. Психология материнства : уч.пособие / Г.Г. Филиппова. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2002. – 240 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Asmolov A. G. Tolerantnost' : razlichnye paradigmy analiza / A. G. Asmolov // Tolerantnost' v obshhestvennom soznanii. – М. : Smysl, 1998. – 223 s.
2. Vinnikott D. V. Malen'kie deti i ih materi / D. V. Vinnikott; per. s angl. N. M. Padalko. – М. : Klass, 1998. – 80 s.
3. Meshherjakova S. Ju. Psihologicheskaja gotovnost' k materinstvu / S. Ju. Meshherjakova // Voprosy psihologii. – 2000. – № 5. – S. 18–27.

4. Soldatova G. U. Tolerantnost': psihologicheskaja ustojchivost' i npravstvennyj imperativ / G. U. Soldatova // Praktikum po psihodiag-nostike i issledovaniju lichnosti / pod red. G. U. Soldatovoj, L. A. Shajge-rovoj. – M. : MGU im. M. V. Lomonosova, 2003. – 112 s.
5. Filippova G.G. Psihologija materinstva : uch.posobie / G.G. Filippova. – M. : Izd-vo Instituta psihoterapii, 2002. – 240 s.

Received November 12, 2016

Revised December 14, 2016

Accepted January 27, 2017

УДК 159. 946. 3 : 387. 011. 3 – 051

Т.В. Кириченко
glushenko13@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Kyrychenko T.V. Psychological aspects of future teachers' communication development in the course of professional training / T.V. Kyrychenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 35. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2017. – P. 172–182.

T.V. Kyrychenko. Psychological aspects of future teachers' communication development in the course of professional training. The article highlights the analysis of modern foreign and domestic researches of communication as a fundamental feature of a personality that dominates in the structure of teacher's professional speech activity. It is noted that the speech communication of a teacher determines the individual and typical originality of communicative behavior and is expressed in the process of verbal pedagogical communication.

We considered psychological and psycholinguistic aspects of communication as a process of creating and interpreting messages that cause a reaction, but not a transfer of information from one to another that did not meet the modern sense of a meaningful two-way process. The concept of communication is determined as a semantic interaction of its several subjects, that implies the existence of two manifestations of speech: speaking and listening.